

ENDERUN DERGİSİ
JOURNAL OF ENDERUN

e-ISSN: 2618-592X

YIL/YEAR: 2024 CİLT/VOL: 8 SAYI/ISSUE: 2

Çevrimiçi olarak / Available online at www.dergipark.org.tr/tr/pub/enderun

ÇEVRE DİPLOMASİSİ İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ENVIRONMENTAL
DIPLOMACY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
THE CASE OF TÜRKİYE

Makalenin
Gönderim Tarihi:
06/09/2024

Makalenin
Kabul Tarihi:
04/10/2024

Ömer DUMAN

Bursa Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler/Ortadoğu Çalışmaları,
Doktora Öğrencisi, E-mail: omerduman6054@gmail.com,
ORCID Numarası: 0000-0001-9570-41-47

Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN

Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü, E-mail: hiaydin12@gmail.com,
ORCID Numarası: 0000-0001-6783-4905
Doi: 10.59274/enderun.1544807

ÖZET

Küresel dünyada 1960'lı yıllardan itibaren çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma; çevre diplomasisi ile uluslararası hukuk kişilerinin insiyatifleri doğrultusunda çok taraflı bir boyut kazanmıştır. Bu anlamda çevre diplomasisi yumuşak güç saikleri üzerinde şekillenmektedir. Bu çalışma ile uluslararası toplum tarafından önemli bir yeri olan çevre diplomasisi ile çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma ilişkilendirilmektedir. Bu minvalde, 1972 tarihli Stockholm konferansı ile başlayan, çevre sorunlarına ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik diplomatik girişimler; 1983 tarihli BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1987 tarihli Bruntland Raporu ve diğer uluslararası girişimler düzleminde devam etmiştir. Bu çerçeveden küresel ve uluslararası arenada çevre diplomasisi; çevre sorunları (küresel ısınma, iklim değişikliği, hava ve su kirliliği vs.) ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi üzerinde şekillenmektedir. Küresel iklim değişikliği ile beraber her geçen gün önemi artan çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma kavramları çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada çevre diplomasisi ile sürdürülebilir kalkınma ilişkisinin Türkiye örneği üzerinden tahlil edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, metodolojik olarak karşılaştırmalı analiz yöntemine başvurulmuştur. Bu çalışma ile Türkiye'de çok taraflı çevre diplomasisinin gelişmesine istinaden sürdürülebilir kalkınma unsurlarında da ilerleme olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Diplomasisi, Sürdürülebilir Kalkınma, Türkiye

ABSTRACT

Since the 1960s, environmental problems and sustainable development in the global world have gained a multilateral dimension in line with the initiatives of environmental diplomacy and international law actors. In this respect, environmental diplomacy is shaped on soft power motives. In this study, environmental diplomacy, which has an important place in the international community, is associated with environmental problems and sustainable development. In this respect, diplomatic initiatives towards environmental problems and sustainable development, which started with the Stockholm Conference in 1972, have continued with the UN World Commission on Environment and Development in 1983, the Bruntland Report in 1987 and other international initiatives. In this respect, environmental diplomacy in the global and international arena is shaped on the relationship between environmental problems (global warming, climate change, air and water pollution, etc.) and sustainable development. The concepts of environmental diplomacy and sustainable development, which have become increasingly important with the global climate change, constitute the subject of this study. This study aims to analyse the relationship between environmental diplomacy and sustainable development through the case of Turkey. In the study, the methodological method of comparative analysis is used. This study concludes that the development of multilateral environmental diplomacy in Turkey has led to progress in sustainable development elements.

Keywords: Environmental Diplomacy, Sustainable Development, Türkiye

1.GİRİŞ

Çevre sorunlarına yönelik iyi niyetli girişimler İkinci Dünya Savaşı'ndan (1938-1945) sonra başlamış olsa da 1960'lı yıllardan sonra hız kazanmıştır. Bu süreçten sonra çevre problemleri; uluslararası konferans, zirve, sözleşme ve raporlar ile küresel siyasetin gündemine yerleşmiştir. Çevre sorunlarının tartışıldığı ve kapsamlı görüşmelerin gerçekleştirildiği ilk uluslararası diplomatik girişim 1972 yılında Stockholm konferansı ya da bir diğer adı olan BM İnsan Çevresi Konferansı ile başlamış ve sonrasında önemli zirveler gerçekleştirilmiştir. Bu girişimler ile çok taraflı çevre diplomasisi gelişmeye başlamış ve çevre diplomasisi ile devletler arasında siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal ve diplomatik ilişkiler geliştirilmiştir.

Çevre sorunları minvalinde gelişim gösteren çevre diplomasisi, uluslararası hukuk kişilerin ve diğer uluslararası aktörlerin faaliyetleri ile şekillenmiştir. 1983 senesinde BM çatısı altında kurulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu ile çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi ön plana çıkmıştır. Akabinde 1987 yılında BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Bruntland Komisyonu) Bruntland Raporu ile "*Ortak Geleceğimiz*" teması ile çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi tüm ayrıntıları ile irdelenmiştir. Çevre diplomasisi ile çevre sorunlarının (iklim değişikliği, küresel ısınma, hava ve su kirliliği, nükleer kirlilik, doğanın ve ozon tabakasının tahrip edilmesi vs.) çözülmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın (büyüme, gelişim, teknolojik ilerleme, küreselleşme, finans, iktisadi kalkınma, siyasi istikrar, diplomatik başarı vs.) kalıcı bir şekilde gerçekleşmesi imkan dahilindedir.

Türkiye'nin 20. yüzyılın ikinci çeyreği sonrasında çevre sorunlarına yönelik politikası sağlık, sürdürülebilir kalkınma, iktisadi büyüme minvalinde şekillenmiş; 1961 ve 1982 Anayasası'nda çevre sorunlarına yönelik düzenleme yapılmış ve bu yönde birçok yasa, tüzük ve yönetmelik yürürlüğe girmiştir; çevre diplomasisi bağlamında uluslararası çevre ve sürdürülebilir kalkınma eksenli uluslararası örgütler ile dostane ilişkiler geliştirmekte ve bu konuda yazılan uluslararası raporların önerileri doğrultusunda dış siyaset izlemiştir. Ayrıca Türkiye, çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkili birçok plan ve proje yapmış ve çevre bakanlığı ve STK'lar aracılığıyla çevreye yönelik farkındalık programları yürütmüştür.

Bu çalışmada, çevre diplomasisi ile sürdürülebilir kalkınma ilişkisinin Türkiye örneği üzerinde tahlil edilmiştir. Bu çerçeveden çalışma dört bölümden oluşmuştur. Birinci ve ikinci bölümlerde siyasi tarih, uluslararası ilişkiler, ekonomi-politik ve uluslararası hukuk bağlamında çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma kavramı analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde karşılaştırmalı bir şekilde sürdürülebilir kalkınma ve çevre diplomasisi ilişkisi irdelenmiştir. Son olarak dördüncü bölümde çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi minvalinde Türkiye örneği değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel sorusu ise siyasi tarih, uluslararası ilişkiler, ekonomi-politik ve uluslararası hukuk bağlamında Türkiye ve küresel dünyada çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi nasıl şekillenmiştir? Çalışma bu soru minvalinde analiz edilmiş ve sonuç ve genel değerlendirme bölümünde bu sorunun yanıtı geniş bir perspektiften verilmiştir.

2. ÇEVRE DİPLOMASİSİ

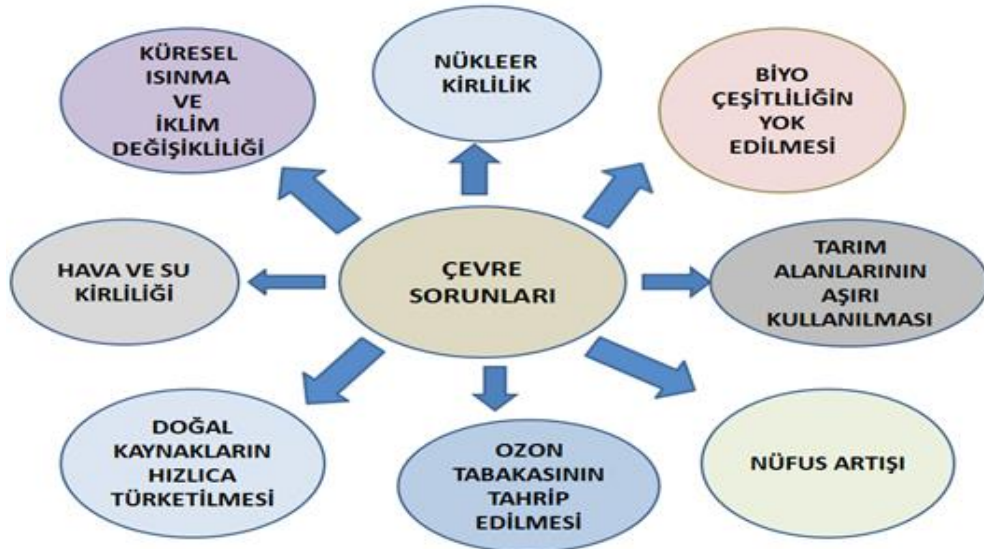
Uluslararası hukuk kişileri arasında yaşanan uyuşmazlıkların çözülmesi ve güvenlik ve barışın tesisi noktasında uzlaşının sağlanması için devletler veya diğer aktörler biraraya gelerek müzakereler ya da diplomasi yürütmektedir. Bu diplomasi adımları ile uzlaşa ya da uyuşmazlıkların devam etmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda diplomasi kavramını salt bir tanım ile açıklamak mümkün değildir. Diplomasi kavramı birçok yazara göre farklı tanımlanmakta ve ulusal ve uluslararası sözlükler de diplomasi kavramını farklı açıklamaktadır (İskit, 2018: 1-5). En nihayetinde diplomasi kavramı barışçıl yöntemler üzerinde şekillenmektedir. Öyle ki küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde diplomasi, dış politikanın uygulama aracı olarak görülmektedir. Ne var ki diplomasi, müzakereler vasıtası ile yürütülmektedir. Diplomasi kavramı; dış politika, barış, güç, çatışma, müzakare, ticaret savaşları, mücadele, diyalog, uluslararası ilişkiler, strateji, anlaşmalar, küresel finans, siyaset, iş birliği, çevre, kültürel, sosyal, ekonomi vs. ile ilişkilidir.

Dış politikada uygulanan bir politika yöntemi olduğu varsayılan diplomasi (Abdurahmanlı, 2021: 581) temelleri çok eskilere dayanmaktadır. Diplomasi temelleri, uluslararası ilişkilerin şekillenmeye başladığı 15. yüzyıldan itibaren atılmaya başlanmıştır (İskit, 2018: 1-5). 15. yüzyıldan günümüze diplomasi; teori, kuram, uygulama ve yeni alanlar şeklinde değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Zaman içerisinde yaşanan hadiselerle birlikte diplomasi farklı türlere evrilmiştir. Bu minvalde diplomasi türlerini birkaçını şu şekilde vermek mümkündür: kamu

diplomasisi, ekonomik diplomasi, kültürel diplomasi, bilim diplomasisi, siber diplomasi, enerji diplomasisi, bölgesel diplomasi, eğitim diplomasisi, sağlık diplomasisi, spor diplomasisi (Mamchii, 2024), çevre diplomasisi vs. olmaktadır. Diplomasi türleri içerisinde çevrenin korunması, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın önüne geçilmesi aşamasında küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde çevre diplomasi 1960'lı yıllardan itibaren önem kazanmaya başlamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı (1939-1945) sonrası süreçte çevreye yönelik sorunlar gündeme getirilmiştir.

Küreselleşen dünyada iklim değişikliği, savaşların yol açtığı yıkımlar, hava ve su kirliliği, çevresel bozulma, küresel ısınma, kaynakların hızlıca tüketilmesi, denizlerin kirlenmesi, kimyasal maddelerin doğaya bırakılması, biyoçeşitliliğin yok edilmesi, doğal kaynaklarının aşırı kullanılması, tarım topraklarının kullanılmaz hale getirilmesi gibi olaylar siyasi bir alana taşınmıştır. Bu hadiseler küresel anlamda çevresel sorunlar olarak nitelendirilmektedir. Bu sorunlara yönelik uluslararası hukuk kişileri (devletler, uluslararası örgütler, bireyler vs.) çevre diplomasisi düzleminde girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Şekil 1'de tüm dünyada en çok üzerinde durulan çevresel sorunlar verilmiştir. Bunlar; hava ve su kirliliği, nüfusun artması, nükleer kirlilik, ozon tabakasının tahrip edilmesi, doğal kaynakların yetersizliği gibi çevresel sorunlar bağlamında çevre politikaları ve çevre diplomasisi şekillenmiştir.

Şekil 1: Çevresel Sorunlar

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir.

1960 yılından itibaren sanayileşmiş ülkelerde çevreye verilen zararın farkına varılması ile çevre politikaları (sanayi kaynaklı kirlilik, atık salınımı, küresel ısınma, iklim krizi, denizlerin kirlenmesi vs. ile mücadele) şekillenmeye başlamış ve

küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde çok taraflı diplomasi konusunu olmuştur (İskit, 2018: 363). Öyle ki çevre sorunlarının önüne geçmek için ülkeler ortak kararlar almak zorunda kalmış ve bu zorundalık durumu çevre diplomasisini başlatmıştır. En nihayetinde çevre diplomasisi, çevre sorunlarına çözüm aramaktadır (Kartal, 2022). Dahası, 1960 yılından itibaren çevre düşüncesinin gelişmesi ile çevre diplomasisi ortaya çıkmış ve geçerli olan siyasi gelişmeleri de değiştirmeye başlamıştır. Öyle ki, 1960 yılından itibaren bütün devletler çevre meselesini politik bir zemine taşımıştır (Büyükçolpan, 2022: 21). Bütün bunlara ek olarak Çatal ve Doğan, *Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi* başlıklı makalesinde çevre diplomasisini şu şekilde tanımlamaktadır: “*çevre diplomasisi çevresel sorunları inceler ve çevresel sorunlar çözüme kavuşmayı bekleyen, oldukça kritik sonuçlar doğurabilecek, riskli bir çalışma sahasıdır.*” (2018: 17).

Uluslararası ilişkiler disiplinlerinden biri olan çevre diplomasisi sadece devletler ve uluslararası örgütler nezdinde yürütülmemektedir, bu sürece sivil toplum kuruluşları (STK) ve aktivistler de dahil olmaktadır (Büyükçolpan, 2022: 14). Ayrıca çevre meselelerinde faaliyetler yürütülen özel kuruluşlar ve hükümetler dışı örgütler (NGO) de bulunmaktadır. Bunlar; Dünya Vahşi Yaşam Fonu (World Wildlife Fund), Yeryüzü Dostları (Friends of Earth), Sierra Kulübü (Sierra Club), Yeşilbarış (Greenpeace), Ulusal Audubon Topluluğu (National Audubon Society) vs. olmaktadır (Balaam ve Dillman, 2015: 668). Ek olarak Avrupalı ülkelerde çevre sorunlarına duyarlı ve ilgilenen Yeşil Parti isimli siyasi oluşumlar mevcut (Türkiye’de de var) ve birçok ülkede çevre bakanlıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda çevre diplomasisi tüm ulusal ve uluslararası aktörlerin ilgilendiği bir alan olmuştur.

Uluslararası toplum ve küresel arenada modern diplomasisinin en büyük sağlayıcısının BM olduğu ileri sürülmektedir (Büyükçolpan, 2022: 12). Bu noktada çevre diplomasisi bağlamında çevre politikaları ilkin BM’de tartışılmaya başlanmış ve akabinde, 1969 yılında, NATO çevrenin güvenliği konusunda harekete geçmiştir. Çevre diplomasisi konusunda ilk uluslararası diplomatik girişim 1972 yılında Stockholm (İsveç) konferansı ya da bir diğer isimle BM İnsan Çevresi Konferansı olmuştur. Öyle ki birçok ülke çevre ile ilgili kaygılarından ötürü biraraya gelmiş ve BM İnsan Çevre Bildirisi ilan edilmiştir. Bu Bildiri’de çevreye ilişkin devletlerin ve uluslararası toplumun harekete geçmesi için 109 tavsiye içermektedir. Daha sonra çevre sorunları ile ilgili tasarıların hazırlanması, iş birliği forumunu oluşturma ve bilimsel değerlendirme verilerin yayınlanması için Kenya’nın başkenti Nairobi’de BM Çevre Programı (UNEP) isimli uluslararası bir örgüt kurulmuştur (İskit, 2018: 363; Balaam ve Dillman, 2015: 666). 20.yüzyılın son çeyreğinden itibaren çok kutuplu ve çok taraflı Stockholm Konferansı, çevre bildirisi ve UNEP ile çevre diplomasisinin gelişmesine katkı sağlanmış ve çevreye yönelik duyarlılık politikaları ileri sürülmüştür.

1972 Stockholm ya da BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirgesi’nin 2.maddesinde çevrenin korunmasının bir görev olduğunu ileri sürülmüştür: “*İnsan çevresinin korunması ve geliştirilmesi dünyamızın her yerinde insanların refahını ve*

kalkınmasını etkileyen önemli bir konu, bütün insanların özlemi ve bütün hükümetlerin görevidir.” Ayrıca BM İnsan ve Çevre Konferansı Bildirgesi'nin 11. İlkesinde çevre diplomasisinin zorunluluğuna atıf yapılmıştır: *“Bütün devletlerin çevre politikaları geliştirmekte olan ülkelerin bugünkü ve gelecekteki kalkınma potansiyelini güçlendirmeli ve herkes için daha kaliteli yaşam koşulları sağlanmasına engel olmamalıdır. Devletler ve uluslararası kuruluşlar çevresel önlemlerin uygulanmasından doğabilecek uluslararası veya ulusal sonuçları karşılamak için anlaşma zemini oluşturmalıdır.”* (Türkiye Barolar Birliği, 2014: 65-68).

Devletler, çevre ile ilgili sorunlara karşı önlemler almasını sağlayan çevre diplomasisi çok taraflı anlaşmaların (uluslararası hukuk kaynağı) imzalanmasına ve çevre sorunları ile ilgili kapsayıcı bildirimlerin yayınlanmasında önemli bir yol üstlenmektedir. Çevre diplomasisi devletler arasında siyasi, ekonomik, diplomatik ve sosyo-kültürel ilişkilerin geliştirilmesine imkan sağlamaktadır. Uluslararası toplum tarafından önemli bir yeri olan çevre diplomasi ile çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkilendirilmiştir. Bu açıdan 1983 tarihinde BM çatısı altında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Kartal, 2022). 1987 yılında ise çevre ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (Bruntland Komisyonu) Bruntland Raporu hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu raporun teması da *“Ortak Geleceğimiz”* olarak belirlenmiştir (Arar, 2022; Balaam ve Dillman, 2015: 667). Böylece *“Ortak Geleceğimiz”* teması ile çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflenmiştir.

Çevre, sürdürülebilir kalkınma ve küresel ekoloji değişimi ile ilgili en önemli girişim 1992'de Brezilya'nın Rio kentinde BM Çevre ve Kalkınma Konferansı olmuştur. Bu konferans sırasında Rio Bildirisi ile Orman Prensipleri kabul edilmiş, dahası BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlik Sözleşmesi imzaya açılmıştır (Sözleşme'nin kabul tarihi; 24 Mart 1994). Bu konferans sonrasında çevre ve kalkınma ile ilgili akademik çalışmalarda patlamalar yaşanmıştır. Ayrıca bu konferans, 2002'de Johannesburg'ta yapılan “Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nin düzenlenmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan 2002 Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nin öncesinde 1994 tarihli Paris BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (kuraklıkla mücadelede uluslararası iş birliği) imzalanmıştır (İskit, 2018: 364; Büyükçolpan, 2022: 27-28; Arar, 2022). BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlik Sözleşmesi ile iklim değişikliğinin önüne geçmek, sera gazı salınımı azaltmak ve sürdürülebilir kalkınma amaçlanmıştır (Büyükçolpan, 2022: 27). 1992 tarihli BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'na 78 üye katılım sağlamış ve uluslararası arenada en fazla üyenin katılım sağladığı dünya zirvesi (çevre) olarak bilinmektedir (Aksu, 2011: 14). Böylece konferans ve sözleşmeler ile küresel gündemde çevre sorunları ve çevre diplomasisi büyük bir yankı uyandırmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda çevre diplomasi, uluslararası hukuk kişilerin insiyatifi doğrultusunda çok taraflı bir boyut kazanmıştır.

Çevre diplomasisi ile çevre sorunlarına (küresel ısınma, iklim değişikliği, hava kirliliği, su kıtlığı vs.) yönelik müzakereler yapılmış ve uluslararası anlaşmalar

akdedilmiştir. Küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde ön planda tutulan küresel ısınma, ozon tabakasının tahrip edilmesi ve iklim değişikliği konuları 1997 yılında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi çerçevesinde Kyoto Protokolü olarak kabul edilmiştir. 1997 tarihli Kyoto Protokolü 2005 yılında yasalaşmış ve yürürlüğe girmiştir (İskit, 2018: 365). Kyoto Protokolü'nün 2.maddesinde şunlara dikkat çekilmiştir: “ulusal ekonominin ilgili sektörlerinde enerji verimliliğinin artırılması; sürdürülebilir orman yönetimi uygulamaları ile ağaçlandırma ve yeniden ormanlaştırmanın teşvik edilmesi; sürdürülebilir tarım türlerinin, iklim değişikliği mülâhazaları ışığında teşvik edilmesi; yeni ve yenilenebilir enerji türleri, karbondioksiti gideren teknolojiler ile çevre dostu ileri ve yenilikçi teknolojilerin araştırılmaları, teşvik edilmeleri, geliştirilmeleri ve kullanılmalarının artırılması; metan gazı salımlarının gerek atık yönetiminde geri kazanım ve kullanım sırasında, gerek enerji üretimi, nakli ve dağıtım aşamasında sınırlandırılması ve/veya azaltılması.” (Birleşmiş Milletler, 1998: 4-5).

Kyoto Protokolü'nün temel hedefleri arasında sera gazı salınımı azaltmak, iklim değişikliğinin önüne geçmek, çevre dostu teknolojiyi geliştirmek, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmektir. Geline noktada çevre diplomasisinin gelişmesinde 193 ülkenin taraf olduğu BM ve BM nezdinde akdedilen uluslararası anlaşmalar etkili olmaktadır. Ayrıca 2004 yılından beri NATO, birtakım uluslararası örgütler (BM Avrupa Komisyonu, UNEP, Orta ve Doğu Avrupa Çevre Merkezi, AGİT, BMKP) ile beraber Çevre ve Güvenlik İnisiyatifi bünyesinde çalışmalar yürütmektedir (İskit, 2018: 364). Kyoto Protokolü'nün devamı niteliğinde olan Paris Anlaşması çevre diplomasisinin en güncel versiyonudur. BM Paris Anlaşması 5 Ekim 2016 tarihinde onaylanmış ve 4 Kasım 2016 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Paris Anlaşması'nın temel hedefleri arasında karbon salımının sıfır seviyesine indirilmesidir. Ayrıca Paris Anlaşması'nı diğer çevre anlaşmalarından ayıran en belirgin politikası ise çevre tahribatı ve küresel ısınma tüm ülkelerinin (gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler) sorumluluğundadır. Diğer anlaşmalarda sorumluluk sadece sanayisi gelişmiş ülkelerin sorumluluğu olduğu ileri sürülmüştür (Büyükçolpan, 2022: 30). Ayrıca Kyoto Protokolü ile piyasa temelle bir sistemin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Balaam ve Dillman, 2015: 684).

Yukarıda çevre diplomasisinin gelişmesinde etkili olan uluslararası anlaşmalarının birkaçına değinilmiştir, ancak zamanla daha fazla çevre anlaşmaları ilan edilmiştir. Geline noktada çevre diplomasisinin gelişmesinde uluslararası hukuk kişilerin iradeleri ile akdedilen uluslararası hukuk kaynağı olan anlaşmalar etkili olmuştur. Çevre diplomasi ile çevrenin güvenliği ve korunması, küresel ısınmanın önüne geçilmesi, doğanın korunması ve denizlerin kirletilmesinin engellenmesi amaçlanmaktadır. En nihayetinde çevre diplomasisi; yumuşak güç (soft power) parametreleri (barışçıl koşullar, diplomasi, çevreci, uluslararası barış ve güvenliğin tesisi, iş birliği, silahsızlanma, devletlerin bir araya gelmesi, toplumsal yarar, caydırıcılık, müzakere vs.) üzerinde şekillenmektedir. Bu noktada çevre diplomasi alanı ile çevre sorunlarının çözülmesinin yanı sıra

sürdürülebilir kalkınma (büyüme, sanayileşme, kültürel çeşitlilik, küreselleşme, teknolojik ilerleme vs.) da desteklenmektedir. Büyükçolpan'ın da belirttiği gibi 1968 yılında kurulan Roma Klübü'nün 1972 yılında yayınlanan rapor ile sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya atılmıştır. Bu rapor, BM aracılığıyla sürdürülebilir kalkınma kavramı çevre diplomasisine dahil edilmiştir (2022: 24-25). Bunun yanı sıra Çatal ve Doğan'ın çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine yönelik şu değerlendirmesi önem arz etmektedir: “*Çevre Diplomasisi'nin temellerini; sürdürülebilir kalkınmanın, hem teorik bir yapı hem de pratiklere yansıyan bir çözüm yöntemi olarak, sistematikleştirilmesi amacı ile gerçekleştirilen ilişkiler oluşturmuştur.*” (2018: 24).

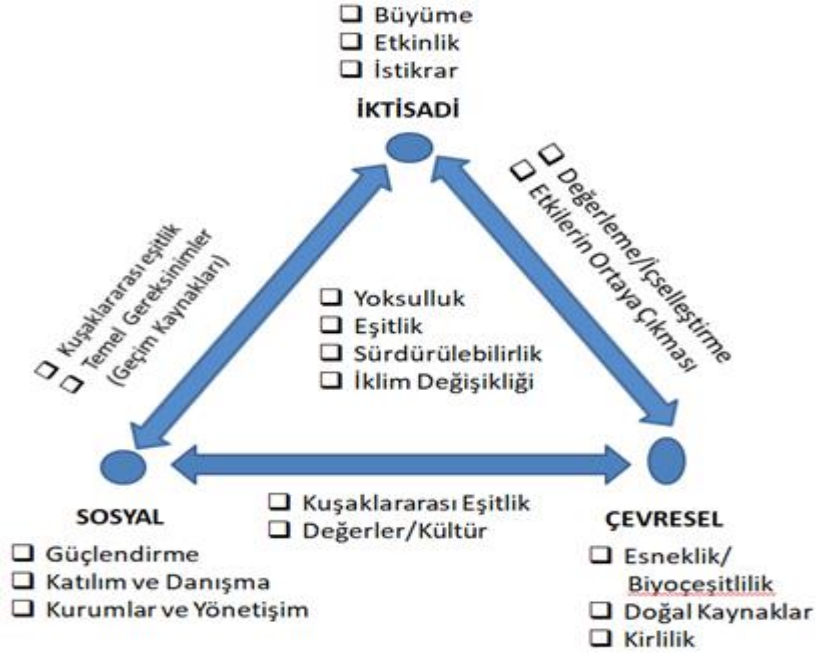
3.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma kavramı sadece iktisatçıları ilgilendiren bir olgu olarak düşünülmemelidir. Disiplinlerarası bir kavram olarak her geçen gün önemini de artırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, iktisadi büyüme ve çevre arasındaki ilişkiyi gün yüzüne çıkaran bir olgu olarak açıklanabilmektedir. Bu olgu ilk olarak 1987 tarihinde Dünya Çevre ve Kalkınma komisyonunda gündeme gelmiştir. Bahse konu komisyon raporunda ‘*Bizim Ortak Geleceğimiz*’ ile sürdürülebilir kalkınma sonraki kuşakların gereksinimlerini riske atmadan günümüz gereksinimlerin giderilmesi şeklinde ifade edilebilmektedir (Aydın, 2016: 13).

Sürdürülebilir kalkınma olgusu, 1970’li yıllarda mevcut iktisadi gelişme politikalarının bütün dünyada ekolojik olarak sürdürülebilir ve sosyal adalet sağlama noktasında yeterli olmaması üzerine, sürekli iktisadi büyüme ve doğanın muhafaza edilmesi arasında bir uzlaşma olarak gün yüzüne çıkmıştır. İlk başlarda, çevresel hususlardaki kaygılara cevap olmak için kullanılan sürdürülebilir kalkınma, zaman içerisinde sosyal ve iktisadi perspektifleri içerecek biçimde ilerlemiştir. Nitekim, sürdürülebilir kalkınmanın, sosyal ve iktisadi hususları, ekolojik endişeler ile buluşturma gayreti olduğu ileri sürülebilir (Gedik, 2020: 196).

Sürdürülebilir kalkınma özünde, çevre ve ekonomi arasında bir denge oluşturarak, doğal kaynakları bugünden tam olarak tüketmeden, aynı dünyayı paylaşacağımız sonraki nesillerin gereksinimlerinin giderilmesine olanak sunacak biçimde kalkınmayı tesis etmek anlamına gelmekte dahası kalkınmayı sürdürülebilir kılmaktadır (Kaya ve Ek, 2021: 80). Tek başına iktisadi anlamda sağlanacak bir başarı sürdürülebilir kalkınma anlamını taşımamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmadan bahsedebilmek için iktisadi, sosyal ve ekolojik bileşenler şeklinde 3 bileşenin beraber gerçekleşmesi gerekmektedir (Ergün, 2012: 101).

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Unsurları

Kaynak: (Munasinghe, 2009; akt. Yeni, 2014: 186).

Sürdürülebilir kalkınma, yukarıda görülen üç unsurun dengeli bir şekilde göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde iktisadi, sosyal ve çevresel unsurların kendi içlerinde bağlantıları da önem arz etmektedir. İktisadi ve sosyal parametreler gelir dağılımı, yoksulluğun minimize edilmesi, işsizlik probleminin giderilmesi gibi hususlarda etkileşim içindedir. Toplumun sosyo-ekonomik şartları istikrarlı hale ulaştığında, çevreye olan yaklaşımı da sürdürülebilir bir düzeye gelecektir. Öte yandan, gelişmekte olan toplumlar, doğal kaynaklara bağlı bir şekilde hayatlarını idame ettirmektedirler. Daha iyi sosyo-ekonomik imkanlara sahip olan toplumların, doğa sermayesinden talepleri daha düzenli olacaktır. Sosyal ve çevresel boyut, kaynak dağılımındaki adaletin yanı sıra, doğal kaynakların da adil biçimde kullanılmasını öngörür. İktisadi ve çevresel unsurlar, çevresel değerlendirme ile iktisadi faaliyetlerin oluşturduğu negatif durumların içselleştirilmesini öngörür. Hiç şüphe yok ki tüm iktisadi faaliyetler toplumun refah seviyesinin artırılmasını sağlarken, çevresel kalite noktasında negatif etkileri de olabilecektir (Gürlük, 2010: 87-88).

Kısaca, sürdürülebilir kalkınma olgusu iktisadi, ekolojik ve toplumsal yönleri bulunan çok boyutlu bir kavram olarak toplumlara katkı sunmaktadır (Han ve Kaya, 2012: 255). Türkiye’de çevre kavramının geniş bir biçimde tahlil edilip, ayrı bir kısım olarak yer aldığı ilk kalkınma planı 1973-1977 yıllarını kapsayan 3. Beş Yıllık Plan’dır. Bu zamana değin, çevreye ilişkin düzenlemelerde üzerinde durulan asıl konu, çevre kirliliğinin minimize edilmesi iken, 5. Beş Yıllık Planı’ndan

itibaren doğal kaynakların etkin kullanımı ve sonraki kuşaklara sağlıklı bir biçimde ulaştırılması görüşü benimsenmiştir. Son tahlilde, 1990 ve 2000’li yıllarda Türkiye’de bir çevre farkındalığının tesis edildiği ve kalkınma planlarının diğer ülkelerle benzer şekilde ilerlediği söylenebilir (Uyanık vd., 2012: 126).

4.Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Diplomasisi İlişkisi

Küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, hayvan ve bitki türlerinin ve çeşitliliğinin azalması, hava, su ve toprak kirliliğinin artmasına istinaden olumsuz sonuçlarının oluşması ve söz konusu çevresel problemlerin küresel boyut kazanması iktisadi ve çevresel atmosferlerin karşılıklı etkileşim içinde bulunduğunu, dolayısıyla beraber tahlil edilmesi gerekliliği gerçeğini somutlaştırmıştır (Toprak, 2006: 148).

Tablo. 1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Serüveni ve Gelişen Çevre Diplomasisi

YIL	ZİRVE
1972	Büyümenin Sınırları Raporu
1972	Stockholm Konferansı
1976	Habitat I Zirvesi
1987	Brundtland Raporu
1992	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio)
1994	Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı
1996	Habitat II Zirvesi
1997	Rio+5 Zirvesi
2000	Binyıl Zirvesi
2002	Rio+10 Zirvesi
2012	Rio+20 Zirvesi
2015	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: (Kaya ve Ek, 2021: 81).

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1972 yılından günümüze kadar çeşitli amaçlarla dünya ülkeleri bir araya gelmiş konferanslar ve zirveler gerçekleştirmiş

ve bazı raporlar sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle küresel iklim değişikliğinin şiddetini artırdığı bu zaman diliminde daha fazla iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu iş birliği durumu da çevre diplomasisi minvalinde şekillenmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma konusunun dünya ölçeğinde gündemde kalması ve yankılanması, bir diğer ifade ile sürdürülebilir kalkınmanın, S. Brunel'in ifadesiyle, "küresel bir bilinç" haline dönüşmesi 1990'lı yıllara tekabül etmektedir. Bilhassa, 1992 BM Rio de Janeiro Konferansı'nda kabul gören Gündem 21, sürdürülebilir kalkınma namına uygulanacak politikaların temel metni olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma olgusu ise, Rio'dan bu yana gerçekleştirilen bütün BM çevre toplantılarının ve uluslararası iktisadi iş birliği gayretlerinin ortak dili haline gelmiştir (Şahinöz, 2019: 80).

Paris İklim Anlaşması 2015 yılında yapılmıştır. Kyoto Protokolü ise 2020 yılında sonlandığı için sonraki dönemler için yeni bir anlaşmanın varlığı önem ihtiva etmektedir. Bu anlaşmada iklim değişikliği problemini çözmek için atmosfer ısısının 2 derece ile sınırlandırılıp, imkanlar dahilinde de 1.5 dereceye düşürülmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Kyoto Protokolü'ndeki gibi salt gelişmiş ülkeler için değil, aynı zamanda küresel ısınmaya sebebiyet veren gelişmekte olan ülkeler için de sorumluluklar belirlenmiştir. Nitekim bilim insanlarına göre sera gazı emisyon oranları yükselmeye devam etmesi durumunda belirli bir düzeyden sonra küresel ısınma geri döndürülemez duruma dönüşeceği hususunda ikaz etmişlerdir (Erkut ve İnce Yenilmez, 2023: 99).

Sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının başarılı olması için Gündem 21'de hiçbir ülkenin bu hedefleri tek başına uygulayabilecek yetenekte olmaması; sürdürülebilir kalkınma için küresel iş birliği bağlamında hareket edilmesi ihtiyacını gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu tarz bir yaklaşımla sürdürülebilir kalkınmanın tüm ülkelerle iş birliği içinde faydalı olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine ulaşması için çevre yönetimi yaklaşımını da uygulamaya koymak gerekmektedir (Denek, 2019: 821).

Küresel iklim değişikliği nedeniyle meydana çıkan bir takım çevresel problemler, sağlık ve sıhhi sorunlar, yer altı sularının ve kullanılabilir tatlı su düzeylerindeki düşüş, orman örtüsünün gün geçtikçe azalması ve kentsel nüfusun ürettiği sayısız sorunlar bu tür sonuçlardandır. Söz konusu negatif durumlar elbette salt gelişmekte olan ülkelerde değil, benzer şekilde gelişmiş ülkelerde de yaygın olarak görülen negatif sonuçlardandır. Bilhassa çevreci grupların ve bazı sivil toplum örgütlerinin yaptıkları dikkat çekici eylemlerin yanı sıra, yayınladıkları bildirimlerle kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar. Örnek olarak, Batman'da bulunan Hasankeyf barajı ve Sinop Nükleer santralının oluşturacağı çevresel sorunlar için bir araya gelen binlerce insanın talepleri ile Paris, New York veya Londra meydanlarında bir araya gelerek küresel iklim değişikliği hususunda çağrıda bulunan insanların söylemleri arasında ciddi bir benzerlik ve ortaklaşan bir amaç bulunmaktadır (Özgen, 2018: 475).

Küresel düzlemde sürdürülebilirliğe zarar veren çevresel sorunlar; küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, toprak ve su kaynaklarının azalması ve kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, hızlı nüfus artışı ve doğal kaynakların azalması, nükleer kirlilik ve nükleer atıklar şeklinde sıralanmaktadır (Erden Özsoy ve Dinç, 2016: 37-39). Bu sorunlar bir ülkenin tek başına çözebileceği sorunlar olmaktan çıkmıştır. Ancak ülkeler ortak bir paydada ve iş birliği içerisinde söz konusu küresel sorunları minimize etmeyi başarabilirler. Bu durumun nihai çerçevesi ise küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde çevre diplomasisinin daha yoğun hale getirilmesi gerekir.

5. TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Küresel sistem içerisinde çevrenin korunmasına yönelik çevre hakkı UNESCO tarafından insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Öyle ki çevre hakkı; barış hakkı, kalkınma hakkı ve diğer haklar ile beraber değerlendirilmektedir (Gürseler, 2008: 199-200). Türkiye'nin çevre politikaları da bu minvalde gelişmiştir. Öyle ki 1960'dan beri küresel dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çevreye yönelik duyarlılık söz konusu olmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren tüm dünyada çevre politikaları gündeme yerleşirken Türkiye'nin 1961 Anayasası ile çevre ile ilgili hususlar yer almamıştır. Ancak 1961 Anayasası'nın 49. maddesinde çevreye yönelik dolaylı olarak bir düzenlemenin olduğu ileri sürülmektedir (Gürseler, 2008: 202). 1961 Anayasası'nın 49.maddesi şu şekilde; “*Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar geliri ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.*”(T.C. Resmi Gazete, 1961: 4). 49.madde sağlık hakkı ile ilgili olsa da çevre korunmasına yönelik düzenlemeyi de dillendirmiştir (Gürseler, 2008: 202).

Türkiye, 1970'li yıllardan itibaren çevre sorunları ile tanışmış ve çevre sorunları ile ilgili doğrudan anayasal düzenlemeler yapmıştır. Türkiye'nin çevre ile ilgili en önemli anayasal girişimleri 1982 Anayasası olmuştur. Türkiye, 1982 Anayasası'nın 56.maddesinde çevre hakkı çerçevesinde hukuki bir girişimde bulunmuştur. Böylece Türkiye'de 56.madde ile çevre koruma kavramı gelişmiş (Gürseler, 2008: 200) ve buna yönelik çalışmalar da ivme kazanmıştır. Geline nokta bu anayasal güvence ile Türkiye'de çevre sorunları üst perdeden tespit edilmeye başlanmıştır.

1982 Anayasası'nın 56.maddesinde önem verilen sağlık hizmetleri ve çevrenin korunmasına yönelik kapsamlı değerlendirme şu şekilde: “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*” Bu noktada 56. madde ile çevrenin korunmasında devletin ve vatandaşın ortak görevi olduğu vurgulanmış ve çevrenin korunması bir yaşama hakkı olduğu hükmü içermektedir. Ayrıca 1961 Anayasası'nın 49.maddesinde olduğu gibi 1982 Anayasası'nın 56.maddesinde de sağlık hakkı ile birlikte çevre hakkı ele alınmıştır. 56.maddenin devamında sağlık hakkına değinilmiştir: “*Devlet, herkesin hayatını,*

beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, iş birliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.” (T.C. Resmi Gazete, 1982: 18).

Kürselleşen dünyada çevresel sorunlarında biri de tarım alanların bilinçsiz bir şekilde kullanılmasıdır. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın 45.maddesinde tarım alanlara yönelik hükümler içermektedir: *“Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.”* (T.C. Resmi Gazete, 1982: 12). 45.madde tarım alanların korunmasında devletin tedbir amaçlı rolüne değinilmiştir. Çevre sorunları içerisinde ormanlara verilen zararlar durumu söz konusudur. 1982 Anayasası'nın 169.maddesinde ormanlar ile ilgili hüküm şu şekilde: *“ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasî propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.”* (T.C. Resmi Gazete, 1982: 50). Böylece 1982 Anayasası'nın 56.maddesinde olduğu gibi 45 ve 169. maddeler de çevre sorunları ile ilgili hükümler içermektedir. En nihayetinde çevre sorunlarıyla ilgili en önemli madde 56.maddedir.

Küresel dünyada uluslararası örgütler, STK'lar, hükümet dışı örgütler, siyasi partilerin yanı sıra uluslararası hukuk kişisi ve uluslararası aktör olan devletler çevre sorunlarında önemli girişimlerde bulunmaktadır. Çevre sorunları ile ilgili olarak devletler, çevre bakanlıkları kurmuşlardır/kurmaktadır. Ulusal anayasadan belirlenen hükümler çerçevesinde çevre bakanlıkları iklim değişikliği, küresel ısınma, kuraklık, hava ve su kirliliği, yenilebilir kaynakların kullanımı yaygınlaştırma vs. önemli faaliyetler icra etmektedir. Ayrıca çevre bakanlıkları çevre sorunları ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak şu faaliyetleri de yapmaktadır: projeler yapmak, konferanslar ve zirveler düzenlemek, raporlar hazırlamak, çevre ile alakalı diğer bakanlıklar ile iş birliği yapmaktadır. Türkiye'de ise çevre sorunları ile ilgilenen çevre bakanlığı bulunmaktadır. Türkiye'deki çevre bakanlığı tarihsel süreç içerisinde birçok farklı isimle günümüze kadar gelebilmiştir.

Türkiye'nin en eski çevre bakanlığı 1934 yılında kurulan Bayındırlık Bakanlığı olmuştur. Bu bakanlık zamanla şu isimleri almıştır; 1958 yılında İmar ve İskân Bakanlığı, 1983 yılında ise bakanlıkların birleştirilmesi sonucunda Bayındırlık ve İskân Bakanlığı kurulmuştur. 2000'li yıllardan sonra çevre bakanlığı aynı şekilde sürekli isim değişikliğine gitmiş; Çevre ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2011) ve son olarak da 29 Ekim 2021 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bakanlığın yeni adı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Gelinek noktada Türkiye'de çevre bakanlığı ve alt birimleri (Türkiye Çevre Ajansı vd.) ile çevre sorunları ele alınmış ve bu soruna

yönelik projeler yapılmış ve farkındalık yaratmak amacıyla çeşitli uygulamalar ortaya konulmuştur.

Türkiye, çevre diplomasisi konusunda ilk diplomatik girişim olan 1972 tarihli Stockholm Konferansı sonrasında kurulunan BM Çevre Programı'nın (UNEP) üyesi olmamasına rağmen dostane ilişkiler kurmuştur. Öyle ki Türkiye, UNEP'e düzenli olarak finansman destek sağlamıştır. Türkiye Çevre Bakanlığı başkanlığındaki heyetler kimi sürçlerde UNEP Yönetim Konseylerine katılım sağlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022). Türkiye, 1972 tarihli Stockholm Konferansı sonrasında çevre ve sürdürülebilir kalkınma konusunda ulusal politikalar geliştirilmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik birçok yasa, tüzük ve yönetmelik yürürlüğe girmiştir (Altunbaş, 2023: 110). Bu bağlamda 1972-1977 yılları arasında Türkiye'de çevre politikaların gelişmeye veya şekillenmeye başladığı dönem olmuştur. (Altunbaş, 2023: 112). Bu dönemden itibaren sürdürülebilir kalkınma bağlamında beş yıllık kalkınma programları uygulanmaya başlanmıştır.

Türkiye, 1997 tarihli BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi çerçevesinde 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü'ne 2009'da 5836 sayılı bir yasayla TBMM Genel Kurulu'nda kabul etmiştir (Keleş, 2023: 27; İskit, 2018: 365; Aksu, 2011: 21). Bunun yanı sıra Türkiye birçok uluslararası çevre sözleşmesine taraf olmuştur. Bunlar; “*BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, Karadeniz'in Kirliliğine Karşı Korunması Sözleşmesi, Tehlike Altındaki Türlerin Ticaretine İlişkin Sözleşme, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Akdeniz'in Kirliliğine Karşı Korunması Sözleşmesi*” (İskit, 2018: 365-366). Ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası çevre anlaşmaları bunlarla sınırlı değildir.* Bu minvvalde sürdürülebilir kalkınma yolunda çevrenin korunması noktasında Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde çalışmaları bu anlaşmalar üzerinde şekillenmiştir. Bu yönde Türkiye'nin ulusal kalkınma planları (TUBİTAK'ın çevre projeleri, beş yıllık planlar, bölgesel kalkınma ajansların kurulması vs.) bulunmaktadır.

Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma planları 1990'lı yıllardan sonra ivme kazanmıştır. Öyle ki Türkiye'nin bu sürdürülebilir kalkınma planlarının (beş yıllık, altı yıllık, yedi yıllık) şekillenmesinde 1987 tarihli BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun Bruntland Raporu etkili olmuştur. Bu rapor ile çevre ve sürdürülebilir kalkınmanın birlikte olacağına yönelik “*Ortak Geleceğimiz*” vurgusu yapılmıştır. En nihayetinde bu rapor ile çevre sorunlarına odaklı çevre diplomasi ile sürdürülebilir kalkınma hedeflenmiştir. Bu yönde Türkiye de önemli girişimlerde bulunmuştur.

1992 yılında İstanbul merkezli Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) kurulmuştur. KEİ'ye Türkiye dahil 11 devlet üye olmuştur. KEİ'nin temel amacı

* Türkiye'nin taraf olduğu tüm uluslararası çevre anlaşmaları için bkz: <https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Anlasmalar.pdf>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.

ekonomik iş birliği, çevre, toprak ıslahı, bitki yetiştirme, bölgesel kalkınma vs. çalışmalarla Karadeniz bölgesinin barış, istikrar ve refah içerisinde olması öngörülmektedir. 1992 tarihli KEİ'nin bir boyutu da çevre diplomasisi olmuştur. Ayrıca örgüt bünyesinde kurulan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası ile her alanda sürdürülebilir kalkınma girişimlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır (Akan, 2024: 95).

Ceren Aksu'nun belirttiği gibi sürdürülebilir kalkınma ve çevre bağlamında 1995'te Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde, Çevre Bakanlığı'nın teknik desteği ve Dünya Bankası'nın mali desteğiyle *Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı* hazırlanmıştır. Bu planın hazırlanmasında şu parametreler önem arz etmiştir: “yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, çevre bilinç ve duyarlılığının geliştirilmesi, çevre yönetiminin iyileştirilmesi, sürdürülebilir nitelikte bir ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme sağlanması.” (2011: 20).

Son olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) sürecinde çevre ve sürdürülebilir kalkınma yönünde müzakere başlıkları bulunmaktadır. Şöyle ki Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin 21 Aralık 2009 tarihinde İsveç'in dönem başkanlığında 27.müzakere başlığı oluşturam *Çevre Fasılı* açılmıştır. Bu fasıl 300'den fazla başlık içermiş (atık yönetimi, sürdürülebilir kalkınma, doğa korunması, geri dönüşüm vs.) ve bu yönde Türkiye'nin düzenleme yapması istenmiştir. Türkiye, *Çevre Fasılı* çerçevesinde yasal düzenlemeler yapmaya başlamış, projeler yürütmüş (fidan dikme, her alanda kalkınma girişimleri, geri dönüşüm çalışmaları vs.) ve ulusal stratejiler uygulanmıştır (İskit, 2018: 366). Gelineen noktada Türkiye'nin çevre ve sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili birçok girişimi söz konusu olmuş ve bu yönde çalışmaları devam etmektedir.

6.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın bir boyutu olan çevre hususu ile çevre diplomasisi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Öyle ki çevre diplomasisi ile çevre sorunları ele alındığında ve asgari düzeyde olsa bile çevre sorunlarının giderilmesi ile sürdürülebilir kalkınmanın saç ayakları olan büyüme, gelişme, ekonomik, sosyal, ekolojik, iyi yönetim, teknolojik ilerleme, küreselleşme, sosyo-kültürel, yenilebilir kaynaklarını kullanma vs. ile ilgili alanlarda önemli atılımlar olacağı öngörülmektedir. Çevre diplomasisi ile uluslararası aktörler (devletler, uluslararası örgütler, hüküt dışı örgütler, STK'lar, bireyler, kamu ve özel kuruluşlar vs.) arasında yoğun bir dış politika aktivizmi olması hasebiyle çevre ve ekonomi arasında da bir denge söz konusudur. En nihayetinde küresel siyasette ve uluslararası ilişkilerde çok taraflı çevre diplomasinin gelişmesi ile ekonomik, sosyal ve çevresel bağlantılı olan sürdürülebilir kalkınma faaliyetleri içselleştirilmiştir.

Çalışmada temel bulgu olarak çevre diplomasisi ile çevre ve sürdürülebilir kalkınma (büyüme, kalkınma, küreselleşme, teknolojik gelişme, kültürel hegemonya vs.) ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ilişkiyi ortaya koyan en

önemli gelişme ise 1983 tarihli BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu olmaktadır. Bu komisyonun 1987 yılında “Ortak Geleceğimiz” temalı Bruntland Raporu yayınlanmıştır. Bu rapor ile çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi irdelenmiştir. Çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini ortaya koyan bir diğer konferans ise 1992 yılında Brezilya’nın Rio kentinde düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı olmuştur. Geline nokta çevre diplomasisi ile çevre sorunlarının müzakere edilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi 1972 yılından itibaren uluslararası konferans, zirve, sözleşme ve raporlar üzerinde şekillenmiştir. Bu girişimler minvalinde çevre ve sürdürülebilir kalkınma saikleri ile iş birliği mekanizması geliştirilmiştir. Çevre diplomasisinin gelişmesinde etkili olan bu faaliyetler, çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine binaen “küresel bilinç” parametresinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ne var ki çevre diplomasisinin temel motivasyonları ile sürdürülebilir kalkınma için küresel iş birliğinin gelişmesi elzemdir. Çevre problemlerin (iklim değişikliği, küresel ısınma, doğanın tahrip edilmesi, ormansızlaştırma, su ve hava kirliliği, nükleer kirlilik, nüfus artış hızı, biyoçeşitliliğin azalması, toprakların aşırı kullanılması vs.) giderilmediği takdirde küresel salgınlar baş göstermiş olacak ve Covid-19 gibi salgınların tüm dünyada sağlık, eğitim, iyi yönetim, turizm vs. alanlarındaki sistemleri tahrip edecektir. Bu yönde çözüme dayalı bölgesel ve uluslararası aktörler küresel arenada güvenlik, istikrar ve iş birliği minvalinde önemli girişimlerde bulunmalıdır.

Bu çalışmada çevre diplomasisi bağlamında çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisinden kaynaklı olarak kalkınma, teknolojik ilerleme, küreselleşme ve iktisadi gelişim buguları ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın bir diğer temel bulguya dayalı olarak da uluslararası anlaşmalarla çevre sorunlarına odaklı çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma amaçlanmaktadır. Buradan haketle devletler arasında çevre diplomasisi geliştirilmeli, çevre sorunlarına çözüm arayışları artırılmalı ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri hızlandırılmalıdır.

Çevre sorunlarına olan duyarlılık tüm cihanda olduğu gibi Türkiye’de de 1960’tan sonra gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin 1961 Anayasası’nda çevre sorunlarına yönelik dolaylı bir madde (49.madde) yer almıştır. Türkiye, bu konuda 1982 Anayasası’nda doğrudan bir düzenleme yapmıştır (45, 56 ve 169. madde). Çevre problemlerine yönelik Türkiye’nin anayasal girişiminde çevre hakkının yaşam hakkı olduğu ve çevrenin korunması noktasında devletin ve vatandaşların görevi olduğu ileri sürülmüştür. Tüm devletlerde olduğu gibi Türkiye’de de çevre sorunları ile ilgilen çevre bakanlığı, STK’lar, hükümet dışı örgütler, siyasi parti(ler) vs. bulunmaktadır. Öyle ki Türkiye’nin çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi bağlamında girişimleri 1990’lı yıllardan sonra ivme kazanmıştır. Türkiye, çevre diplomasisinin gelişmesini sağlayan uluslararası oluşumlar ile dostane ilişkiler geliştirmiş (2009 yılında Kyoto Protokolü’ne ve diğerlerine taraf olmuş) ve finansal yardımlarda bulunmuştur (UNEP vd.). Aynı şekilde Türkiye, 1972 tarihli Stockholm Konferansı sonrasında çevre ve sürdürülebilir kalkınma

konusunda ulusal politikalar minvalinde kalkınma planları ve projeler geliştirilmeye başlamıştır. Gelineen noktada Türkiye'nin ulusal ve uluslararası arenada çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine yönelik attığı önemli adımlar şunlardır: 1992 tarihli Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne taraf olmuş, 1995'te Dünya Bankası'nın mali desteğiyle Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı'nın hazırlanması, 2005 yılından itibaren AB'nin *Çevre Faslı* çerçevesinde yasal düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Belirtilen tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye, çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi minvalinde oldukça duyarlı bir siyaset izlediği sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda Türkiye, çevre diplomasisi ve sürdürülebilir kalkınma çalışmalarını artırılmalı ve ulusal ve uluslararası arenada girişimleri hız kazanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdurahmanlı, Elvin. (2021). “Definition of Diplomacy And Types of Diplomacy Used Between States”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* , Cilt 3, Sayı 3, ss.580-603.
- Akan, Selen. (2024)“Deniz Güvenliği ve Bölgesel Sahiplik İlkesi Perspektifinden Doğu Akdeniz”, *Akdeniz'de Güvenlik, İstikrar ve İş Birliği*, Edit: Enver Arpa, Ankara: Ortadoğu Yayınları, ss.81-106
- Aksu, Ceren. (2011). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre*, Güney Ege Kalkınma Ajansı Raporu, ss.1-34.
- Altunbaş, Derya. (2023). “Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye'deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış”, *Yönetim Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1-2, ss.103-118.
- Arar, Güzin. (2022). “Çevre Diplomasisi Dediğimiz...”, https://www.mfa.gov.tr/cevre-diplomasisi-dedigimiz_.tr.mfa, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, Erişim Tarihi: 12.08.2024.
- Aydın, Halil İbrahim. (2016). *Sosyal Sermaye ve Kalkınma*, Efil Yayınevi, Ankara.
- Balaam, David N. ve Dillman, Bradford. (2015). *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş*, Çev: Nasuh Uslu, , Ankara: Adres Yayınları, 1.Baskı.
- Birleşmiş Milletler. (1998). “BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Yönelik Kyoto Protokolü”, *T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı*, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf, Erişim Tarihi: 12.08.2024.
- Büyükoçulpan, Ece. (2022). “Küresel Yönetişimde Yükselen Güçlerin İklim Diplomasisi: Hindistan ve Çin Örnekleri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çatal, Betül ve Doğan, Mustafa. (2018). “Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre

- Diplomasisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), ss.16-31.
- Denek, Selçuk. (2019). “Sürdürülebilir Kalkınmadan Sürdürülemez Çevreye Doğru: Çevre – Kalkınma İkilemi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), ss.817-842.
- Ergün, Turan ve Çobanoğlu, Nesrin. (2012). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), ss.97-123.
- Erkut, Merve ve Yenilmez, Meltem Ince. (2023). “Sosyal Politika ile Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi: G7 Ülkeleri Kapsamında Bir Analiz”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), ss.95-108
- Gedik, Yasemin. (2020). “Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma”. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), ss.196-215.
- Gürlük, Serkan. (2010). “Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi?”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), ss.85-99.
- Gürseler, İ. Güneş. (2008). “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, *TBB Dergisi*, Sayı 75, ss.199-208.
- Han, Ergün ve Kaya, Ayten Aysen. (2012). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayınevi, 7. Baskı.
- İskit, Temel. (2018). *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulamaları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6.Baskı.
- Kartal, Büşra Selin. (2022). “Çevre Diplomasisi: Türkiye'nin Potansiyeli”, <https://tr.bilkentepc.com/post/%C3%A7evre-diplomasisi-t%C3%BCrkiye-nin-potansiyeli-b%C3%BC%5%9Fra-selin-kartal>, Synergy, Erişim Tarihi: 12.08.2024.
- Kaya, Funda ve Ek, H. Nurcan. (2021). “Kalkınmanın Çevre Sorunları Üzerine Etkisi: Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına Bütüncül Bir Bakış”, *Şehir Sağlığı Dergisi*, 2(2), ss.79-84.
- Keleş, Ruşen. (2023). “Dünyada Ve Türkiye’de Çevre Politikaları Ve Sürdürülebilir Kalkınma”, *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, Sayı: 3, ss.24-30.
- Mamchii, Oleksandra. (2024). “Types of Diplomacy and Diplomatic Practice In 21st Century”, <https://bestdiplomats.org/types-of-diplomacy/>, *Best Diplomats*, Date of Access: 12.08.2024.
- Munasinghe, Mohan. (2009), *Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications*, Cambridge University Press, New York.
- Özgen, Nurettin. (2018). “Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Üzerine Bir

- Araştırma”, 3. *Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi*, 2-4 Kasım Şanlıurfa.
- Özsoy, Ceyda Erden ve Dinç, Ahmet. (2016). “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekolojik Ayak İzi”, *Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar*, Saayı: 619, ss.35-55.
- Şahinöz, A. (2019). Sürdürüleemeyen “Sürdürülebilir Kalkınma”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 8, Sayı: 15, ss.77-101.
- T.C. Resmi Gazete, (1961). “Halkoyun Sunulaca Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10816.pdf>, 31 Mayıs 1961, Erişim Tarihi: 16.08.2024.
- T.C. Resmi Gazete, (1982). “1982 Anayasası”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>, 20 Ekim 1982, Erişim Tarihi: 16.08.2024.
- Toprak, Düriye. (2006). “Sürdürülebilir Kalkınma Çevresinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.146-169.
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024). “Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın Tarihçesi”, <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012>, Erişim Tarihi: 16.08.2024.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022). “Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)”, <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%20UNEP%20Y%C3%B6netim%20Konseyi%20C3%BCyesi%20de%C4%9Fildir.&text=1972%20y%C4%B1%20Stokholm%27de%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilen,bir%20organ%C4%B1n%20kurulmas%C4%B1na%20karar%20overilmi%C5%9Ftir.>, Erişim Tarihi: 17.08.2024.
- Türkiye Barolar Birliği. (2014). “Uluslararası Çevre Sözleşmeleri”, 2.Basım, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları* : 247, Ankara, ss.65-71.
- Uyanık, Mesut & Kara, Ş. Metin & Gürbüz, Bilal. (2012). “Sürdürülebilir Kalkınmada Biyoçeşitliliğin Önemi”, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(2), ss.125-127.
- Yeni, Onur. (2014). “Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/3, ss.181-208.